

УДК 304.4

Т. І. Сила, к. психол. н., доцент,
В. Г. Сила, к. філос. н.

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАД: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Анотація. Дослідження української громади, конкретизація її ролі в суспільних перетвореннях зумовлені пошуком ефективних стратегій суспільного поступу нашої держави. Проаналізовано роль українських громад в різних біфуркаційних точках суспільної самоорганізації українського народу. Обґрунтовується думка про те, що перебуваючи між Сходом і Заходом, зазнаючи зовнішнього впливу, українські землі розвинули свої власні, специфічні світоорієнтації, що вплинуло на соціальні практики їх самоорганізації. Встановлено, що соціальна роль громади розкривається у впливі на процеси державотворення та культурно-цивілізаційної ідентифікації.

Ключові слова: громада; влада; місцеве самоврядування; культурно-цивілізаційна ідентифікація; народовладдя; суспільна трансформація; суспільна самоорганізація.

Т. И. Сила, к. психол. н., доцент,
В. Г. Сила, к. филос. н.

СОЦИАЛЬНАЯ РОЛЬ УКРАИНСКИХ СООБЩЕСТВ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Аннотация. Актуальность исследования украинского сообщества, конкретизация его роли в общественных преобразованиях обусловлены поиском эффективных стратегий общественного развития нашего государства. Проанализирована роль украинских сообществ в различных бифуркационных точках общественной самоорганизации украинского народа. Обосновывается мысль о том, что находясь между востоком и западом, претерпевая внешние воздействия, украинские земли развили свои собственные, специфические мироориентации, что повлияло на социальные практики их самоорганизации. Установлено, что социальная роль сообщества раскрывается во влиянии на процессы создания государства и культурно-цивилизационной идентификации.

Ключевые слова: общество; власть; местное самоуправление; культурно-цивилизационная идентификация; народовластие; общественная трансформация; общественная самоорганизация.

T. I. Syła, Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor,
V. G. Syła, Candidate of Philosophy Sciences

THE SOCIAL ROLE OF UKRAINIAN COMMUNITIES: HISTORY AND PRESENT TIME

The urgency of the research of the Ukrainian community, the specification of its role in social transformations is caused by the search for effective strategies of social development of our state.

Target setting. The methodological basis of the study was the historical and comparative approaches that allowed the community to be analysed as a complex, multidimensional and, at the same time, holistic historical phenomenon, as well as to compare its social role at various stages of the social pathway of Ukrainians.

Actual scientific researches and issues analysis. In authors' opinion, a significant methodological potential has a post-classical research paradigm in which the focus is on problems of imbalance and instability of a social organization. In particular, the realization of the goal set in the study is promoted by social constructivism, developed by American sociologists P. Berger and T. Luckmann.

Uninvestigated parts of general matters defining. In the context of the issues considered, the social constructivist approach creates opportunities for a comprehension of the social significance of

the community as a construct of social life, a construct of orientation in the life-practical situations of social existence.

The research objective. *The application of the sociocultural approach contributed to the analysis of the community's public functions through the prism of national cultural development.*

The statement of basic materials. *The role of Ukrainian communities in various bifurcation points of the social self-organization of the Ukrainian people is analysed. The thesis is based on the fact that, while being between the East and the West, experiencing external influence, the Ukrainian lands developed their own, specific world orientations, which influenced the social practices of their self-organization.*

Conclusions. *It is established that the social role of the community is revealed in the influence on the processes of state-building and cultural-civilization identification.*

Keywords: *community; government; local self-government; cultural and civilization identification; democracy; social transformation; social self-organization.*

DOI: 10.25140/2412-1185-2018-1(11)-79-85

Актуальність теми дослідження. Дослідження соціальної ролі громади актуальне з огляду на активне формування громадянського суспільства в Україні, а також на необхідність вироблення ефективних стратегій самоорганізації українців та вдосконалення механізму взаємовідносин між органами влади, місцевого самоврядування та громадою. В умовах глобальних соціальних трансформацій від переосмислення ролі недержавних форм організації суспільного життя, урахування досвіду їх функціонування на вітчизняних теренах залежить стабільність функціонування українського суспільства та успішність інтеграції України в європейський та світовий простір.

Постановка проблеми. Потреба вирішення цілої низки актуальних проблем, пов'язаних із місцевим самоврядуванням українців ставить перед філософами, істориками, психологами, соціологами, фахівцями з державного управління завдання аналізу складного, суперечливого процесу культурно-цивілізаційної ідентичності українського народу, врахування елементів його конкретно-історичного минулого, специфічного теперішнього і поліваріантного майбутнього. Беручи до уваги важливість історичної ретроспективи суспільної самоорганізації українців, необхідність її «добудови» значеннями і символами, як майбутньому будуть включені в нові конструкції історичної цілісності, ставимо за мету поєднати аналіз соціальної ролі громад у наріжні етапи суспільного поступу українського народу з дослідженням сучасної соціально-філософської проблематики громад. Комплексне дослідження української громади, конкретизація її ролі в суспільних перетвореннях необхідні для вироблення ефективних стратегій суспільного поступу нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних мислителів соціальні функції спільноти аналізували Дж. Александер, Е. Дюркейм, Г. Зіммер, А. Етціоні, А. Макінтайр, Т. Парсонс, Р. Патнем, Дж. Роулз, М. Сендел, П. Сорокін, Ч. Тейлор, Ф. Тьонніс.

Вагомі наукові напрацювання у плані світоглядно-філософського осмислення підстав самоорганізації та культурно-цивілізаційної ідентифікації українського народу належать В. Андрущенко, Б. Глозову, М. Козловцю, М. Михальченку, М. Поповичу, З. Самчуку, В. Шевченку та ін. Особливості культурно-цивілізаційної ідентифікації українців ґрунтовно проаналізували М. Драгоманов, Б. Кістяківський, В. Липинський, І. Франко. Авторами статті також враховувались напрацювання у річищі теоретико-історичного, правового аналізу місцевого самоврядування таких сучасних вітчизняних дослідників, як Г. Бойко, О. Гошко, О. Батанов, Н. Камінської, Л. Копиленко, М. Копиленко, В. Погорілко, А. Ткачук.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Ґрунтовне вивчення чималого корпусу джерел, присвячених окресленій вище проблематиці дозволяє дійти висновку, що інтерес як зарубіжних, так і вітчизняних вчених до проблематики громади не є замалим. Попри це, на наш погляд, недостатня дослідницька увага спрямована на аналіз відносин «влада-громада» на різних етапах суспільного поступу, історичні етапи провідної ролі українських громад у соціальних трансформаціях. Лише за умови поєднання дослідження історичної ретроспективи соціальної ролі громад у наріжні етапи суспільного поступу українського народу з аналізом

соціально-філософського виміру сучасного функціонування громади, можливе розкриття її соціальної ролі.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити соціальну роль громад на різних етапах суспільного поступу українського народу та її сучасний вплив процесу державотворення, суспільний поступ, культурно-цивілізаційну ідентифікацію українців.

Методологічною основою дослідження слугували історичний та компаративістичні підходи, які дозволили проаналізувати громаду як складне, багатовимірне і, водночас, цілісне історичне явище, а також порівняти її соціальну роль на різних етапах суспільного поступу українців. Застосування соціокультурного підходу сприяло аналізу суспільних функцій громади крізь призму вітчизняного культуротворення, розкрило потенціал соціальної спільноти як запоруки збереження тотожності культури.

Вагомий методологічний потенціал, на нашу думку, має постнекласична парадигма дослідження, в якій основна увага приділяється проблемам неврівноваженості та нестабільності соціальної організації. Зокрема, реалізації поставленої в дослідженні мети сприяє соціальний конструктивізм, розроблений американськими соціологами П.Бергером і Т.Лукманом. В контексті нашої проблематики соціально-конструктивістський підхід створює можливості для всебічного осягнення соціальної значущості громади як конструкту соціального життя, конструкту-орієнтуру в життєво-практичних ситуаціях суспільного існування.

Виклад основного матеріалу. В умовах розбудови громадянського суспільства в Україні відбувається формування громадянського самоврядування в усіх сферах соціального життя: від громадських організацій до об'єднаних територіальних громад. Складно переоцінити роль громадянського активізму в забезпеченні суспільного поступу України як у історичній ретроспективі, так і на сучасному етапі функціонування українського суспільства.

У широкому розумінні соціальна роль громади безпосередньо пов'язана з проблемою організації народовладдя в державі. Держава, будучи виразником спільного інтересу народу, забезпечує реалізацію даного інтересу в формі закону. Виконання закону здійснюється органами громад міст, районів, інших поселень. Водночас, громада може бути основним суб'єктом управлінських, адміністративно-правових відносин.

Місцеве самоврядування – це самостійна діяльність громад по регулюванню, управлінню та вирішенню безпосередньо або через сформовані ними органи місцевого самоврядування значної частини питань місцевого значення в інтересах членів громади з урахуванням поступу всього суспільства. Онтологічними підставами громадянського поступу в Україні є синергія дій громадськості і державної влади, що забезпечує свободу індивіда та сприяє суспільній солідарності і злагоді. Налагодження ефективної взаємодії між органами влади, місцевого самоврядування та громадою можливе лише за умови визначення пріоритетних стратегій громадянського поступу. Відтак завданням першочергової ваги є аналіз традицій самоорганізації і громадянства українців.

Слід зауважити, що на різних етапах історичного поступу роль громади в організації народовладдя проявлялася по-різному. В можливості добровільно об'єднуватися та самоорганізовуватися в громади реалізувалася, з одного боку, потреба людини у приналежності до певної спільноти, спілкуванні, а з іншого – прагнення громадян до особистої свободи та свободи об'єднань. Попри те, що українцям властивий індивідуалізм, який виявлявся у тяжінні до незалежності, волі, права самостійно вирішувати життєво важливі питання та розпоряджатися своїм власним майном, прагнення узгоджувати індивідуальні та громадські інтереси спонукало їх до об'єднань в громади ще з давніх часів. Громада для українців завжди була спробою узгодити свої власні та загальні (громадські, суспільні) інтереси. Саме тому, на думку вченого, в Україні не прижилася російська община, яка базувалась на повному відчуженні індивідом усіх своїх прав на користь об'єднання: «громадське» володіння землею, наприклад, лише обмежувало права селянина на власність, тоді як «общинне» просто відбирало його. Цим, між іншим, пояснюється широке розповсюдження громад в Україні, ефективність «хуторської системи» господарювання (столипінські реформи) й відоме не прийняття українським хліборобом післяжовтневої колективізації» [1, с. 442-443.].

Про спроможність людей добровільно об'єднуватися в громади задля взаємопідтримки та співпраці свідчить життєздатність в Україні сільської громади. Фактично до перших десятиліть ХХ ст. вона забезпечувала порядок в українському селі, дбала про моральний клімат у ньому, відстоювала корпоративні інтереси селян перед офіційною владою. Довкола своїх громад

(ремісничих цехів, спілок, братств) об'єднувалось і міське населення України, оскільки вже у XVII-XVIII ст. «корпорації створювали сприятливі умови для професійної діяльності своїх членів, забезпечуючи їм захист від будь-яких виявів сваволі» [2, с. 1118].

Водночас ретроспективний аналіз трансформацій українського суспільства демонструє, що на місцеве самоврядування українців впливали як внутрішні, так і зовнішні фактори. Становлення України як незалежної держави відбувалось під іноземним (латинським, візантійським, німецьким, російським) впливом, а дореволюційна Україна була позбавлена територіальної цілісності. Водночас, перебуваючи між Сходом і Заходом та під впливом Російської та Австро-Угорської імперій, українські землі розвинули свої власні, унікальні світоорієнтації. Вони мали свої особливості на Лівобережжі і Слобожанщині, південній Україні і Правобережжі, Галичині і Буковині.

Показовим в плані дослідження соціальних функцій громади як особливої форми буття українського народу є конструювання відносин у системі «влада – громада» на різних етапах історичного поступу, оскільки наділена владою та уповноважена чинити зміни громада, складає основу громадянського суспільства у соціальній державі.

Зазначимо, що традиція самовладдя громад започаткована ще в киеворуську добу. Громада за часів Київської Русі мала назву «верв», а її онтологічною основою спочатку були кривородові зв'язки. Основними державними інститутами Київської Русі були князь, князівська рада, народне віче. Влада князя над підданими часто була необмеженою, аж до права на їх життя. Прихід князя до влади нерідко супроводжувався насильством, однак історії відомі випадки, коли князь змушений був залишити престол внаслідок відсутності підтримки віча. Тобто вічовий лад виступав своєрідним механізмом демократії. Зібрання громадян, за писемними джерелами, мало великі повноваження, які поширювалися на всі функції державної влади (вибори князя, укладання з ним договорів, вирішення найважливіших питань громадського життя) [3, с. 15].

У XVI столітті авторитетною силою, зосередженням волі до життя, індивідуальності, культурно-цивілізаційної самобутності, ідентифікації для всього українського суспільства виступило козацтво. Поява січових громад, сутність яких становила рівність народоправства, братерство, свободу, стала важливим зрушенням у напрямку посилення солідарної взаємодії української спільноти та організації народовладдя в державі. Запорізька Січ стала соціальним утворенням, яке поєднало риси військової громади та соціально-політичної інституції. Козацька самоорганізація ґрунтувалася на принципах свободи і демократії.

Запорізька спільнота створювалася на республікансько-демократичних засадах, що спиралися на інститут козацької ради та курінно-кошовий устрій. Реалізації демократичних громадянських цінностей козацької громади сприяла діяльність загальних січових рад як виразників колективної волі. Рада була наділена широкими повноваженнями, які зберігала протягом військових походів та забезпечувала пряме волевиявлення усіх членів козацької спільноти. Її діяльність ґрунтувалася на принципах рівності, свободи слова, солідарності, громадянської дисципліни, підпорядкованості меншості рішенням більшості тощо.

У Гетьманщині продовжувала функціонувати Генеральна військова рада, яка юридично обирала гетьмана, але фактично вибір гетьмана здійснювався старшиною та царською владою, яка й виносила остаточне рішення. Гетьман мав широкі повноваження: призначав старшин, роздавав своїми універсалами старшині маєтки. Генеральна старшина складалась з писаря, обозного, суддів, двох осавулів, хорунжого, бунчужного та підскарбія. Полкова і сотенна старшина водночас була адміністративною і військовою владою. Гетьманщина, як і Правобережжя, жили за Литовським статутом та звичаєвим правом, а міста – за магдебурзьким правом.

Міське самоврядування є ще однією яскравою сторінкою самоорганізації в Україні. Воно мало на меті впорядкувати відносини як між структурними складовими (магістратами, цехами, братствами, етнічними громадами, церквою), так і між містом та верховною владою. Дослідники вітчизняного самоврядування зауважують, що «на період XVII – XVIII ст. в Україні історично склалися кілька типів міського самоврядування. До першого належали магістратські міста на магдебурзькому праві. Другий тип становили міста, які управлялися ратушами й не мали магдебурзького права, третій тип – невеликі міста і містечка без окремого постійного органу самоуправління» [4, с. 241].

Правове оформлення місцевого самоврядування пов'язане з Магдебурзьким правом. Самоврядні адміністративні структури стал першими протоурядами автономних регіонів у складі

держав – Польської республіки та Австро-Угорської імперії. Першим містом України, яке отримало Магдебурзьке право у 1356 році став Львів. Чернігів широке самоуправління отримав у 1623 році, а згодом у ньому також було створено місцевий орган самоуправління – магістрат на чолі з війтом. Чернігівський війт виконував одночасно обов'язки коменданта столиці. У магістраті (ратуші) засідали райці (радники), які здійснювали адміністративне управління міщанами. Щоправда права магістрату не поширювались на солдат місцевого гарнізону, козаків, духовенство, українську і польську шляхту [5, с. 98–99]. Міське населення України також об'єднувалось довкола своїх професійних громад (ремісничих цехів, спілок, братств), оскільки вже у XVII – XVIII ст. «корпорації створювали сприятливі умови для професійної діяльності своїх членів, забезпечуючи їм захист від будь-яких виявів сваволі» [6, с. 118].

Специфічним різновидом громад виявились церковні братства, які брали активну участь у вирішенні багатьох соціальних проблем своїх членів і тогочасного українського суспільства. Будучи всестановими організаціями, братства залучали до своїх лав представників духовної та світської інтелігенції. Мали на меті викорінення корупції в церковних ієрархіях та відродження першохристиянської моральності, боролись за ставропігію – пряме підпорядкування константинопільській патріархії та встановлення реального контролю щодо діяльності церковних властей з боку міської громадськості.

Різноманітні форми культурно-освітньої і політичної співпраці українців (культурно-просвітницькі товариства («громади»), молодіжні об'єднання, політичні гуртки та партії) виникають у другій половині XIX – на початку XX ст. У Петербурзі зусиллями В. Белозерського, М. Костомарова та П. Куліша, які видавали часопис «Основа», було створено першу громаду. До неї також увійшли О. Кістяківський, М. Стороженко, Т. Шевченка, брати Лазаревські. Вже у 1861 році була заснована громада в Києві, а згодом громади з'являються у Чернігові, Полтаві, Одесі й Харкові. Діяльність громад мала культурницьке спрямування, однак «громадівців» цікавлять не лише питання культурного відродження, а й проблеми держави-громади. Зокрема, М. Драгоманов окрему увагу приділяє розробці питань розвитку громадянськості. Філософ розглядає державу не як апарат, що стоїть над суспільством та управляє ним, а як спосіб національної самоорганізації, який уможливорює діяльність різноманітних об'єднань-громад, та творча праця окремих осіб. Така держава-громада має спирати на традиції власної культури, захищати інтереси народу.

Неоднозначну роль у «визріванні» норм громадянського суспільства відіграли громадські організації радянської доби. Щодо розвитку громадських організацій в СРСР, починаючи з 20-х рр. XX століття, то йому притаманні суперечливі тенденції: з одного боку, з соціальної арени зникає більшість дореволюційних громадських об'єднань, а з іншого, – радянська громадськість набуває неабиякого піднесення, оскільки: а) збереглися багато дореволюційних організацій, передусім, наукові, творчі і культурно-освітні; б) з'явилися нові організації – в царині винахідництва, наукової організації праці і популяризації знань; в) виникла велика кількість національних організацій; г) діяли такі суспільно-політичні об'єднання, як комсомол і піонерська організація, професійні спілки; д) виник новий тип – масові організації (Союз воєвничих безбожників, Товариство «Геть неписьменність» та ін.); е) на території країни працювали і міжнародні організації – МОПР, ВОКС, МЕЖРАБПОМ і ін.» [7, с. 178–179].

Проте всі суспільні ініціативи опинилися під контролем радянської держави вже в перші роки її існування. Можна відзначити певні сплески громадянської активності в напрямку створення недержавних структур за часів «хрущовської відлиги», однак їх наслідком стала поява неурядових об'єднань переважно в культурній та соціально-побутовій сфері. При цьому створення мережі недержавних об'єднань, завдяки партійному втручання, здійснювалось за принципами формування державних структур: жорстка централізація, уніфікація, регламентація діяльності. Таким чином, внаслідок державної регламентації діяльності тогочасних «громадських» організацій, про жодну спонтанну, добровільну самоорганізацію індивідів не йшлося. Тим більше, не могло бути мови про протистояння цих організацій державі та гарантування ними захисту особистих прав громадян.

Після здобуття Україною незалежності громадські організації почали відігравати дедалі більшу роль у розбудові громадянського суспільства. Водночас, аналіз процесу їх створення та функціонування свідчить про те, що становлення громадянського суспільства в незалежній Україні відбувалось нерівномірно, в кілька етапів [8, с. 496].

Так, підготовчий етап розбудови громадянського суспільства тривав із середини 80-х років до проголошення незалежності і характеризувався послабленням ідеологічного тиску на неурядовий сектор з боку КПРС та появою перших інститутів громадянського суспільства. Цей етап ознаменувався появою численних історичних, культурно-просвітницьких, економічних товариств, профспілкових рухів, які брали активну участь у суспільному житті. Громадські організації того часу спонукали українців до політичної активізації та самоорганізації, оскільки в їх середовищі народилося чимало українських політичних діячів.

Другий етап становлення громадянського суспільства, що припадає на 1991–1994 рр., характерний кроками в напрямку мобілізації громадськості з метою визначення стратегій суспільних перетворень. Ідеї незалежності молодій українській державі реалізовувалися завдяки активній діяльності невеликої кількості націонал-демократичних організацій та об'єднань літературно-мистецької інтелігенції. Однак, громадські об'єднання виявилися нездатними повною мірою мобілізувати населення до активної участі в державному житті.

Наступний етап, що розпочався в останню третину 90-х рр. позначився значним спадом ініціативності та активності населення. Причини цього явища крились у поразці економічних, політичних, соціальних реформ. До 2011 року в Україні продовжувалося зростання кількості офіційно зареєстрованих об'єднань громадян, хоча про суттєві зрушення в справі організації громадянського суспільства в Україні цього періоду говорити не доводиться. Так, згідно з даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, оприлюдненими Державною службою статистики України, станом на початок 2015 р. було зареєстровано (включно з міжнародними, всеукраїнськими, місцевими організаціями, їх осередками, філіями та відокремленими структурними підрозділами) 71767 громадських організацій (на початок 2011 р. їх було 67696), 27834 профспілок та їх об'єднань (у 2011 р. – 26340), 13475 благодійних організацій (у 2011 р. – 12860), 13872 об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (у 2011 р. – 11956) та 1306 органів самоорганізації населення (у 2011 р. – 1210) [9, с. 6-7].

В сучасних умовах громадське об'єднання стає тим простором (фізичним, організаційним, віртуальним), де все більш активно проявляються переваги форм та методів суспільних ініціатив. Останні за своєю суттю є формою демократії прямого впливу або демократії безпосередньої участі: «активна громада, яка бере безпосередню участь і в прийнятті рішень щодо основних питань місцевого розвитку, і в реалізації суспільно важливих проектів та ініціатив, – запорука успішного розвитку на місцях, справжньої щоденної демократії, свідомого громадянського суспільства» [234, с. 259].

Яскравим прикладом синергії громадських дій у напрямку реалізації колективних для громадян стратегій суспільної трансформації стали також «майдани», які на початку 2014 року народили в усіх обласних центрах Правобережної та Центральної України Революція Гідності. Євромайдан 2013 – 2014 рр. став свідченням піднесення громадянської активності українців, адже виявився не лише акцією протесту, а й потужним проявом громадської самоорганізації з метою збереження незалежності України та реалізації її подальшого курсу на євроінтеграцію.

Аналізуючи соціальну роль громад на сучасному етапі історичного поступу, підкреслимо, що основною перешкодою на шляху до розбудови громадянського суспільства в Україні є невизначеність вітчизняної ціннісної парадигми та відсутність стратегій і методів суспільної трансформації; відсутність розбудови системи громадянських інститутів і відносин; необхідність налагодження ефективної взаємодії між органами влади, місцевого самоврядування та громадою; слабкість ідеологічної основи для формування національної ідентичності; деформація внаслідок тоталітарного минулого національної і громадянської свідомості; недостатній рівень як індивідуальної (особистісної), так і колективної (суспільної) громадянської активності та відповідальності; залишає бажати кращого стан громадянської свідомості українців, що негативно впливає на їх єдність; низький рівень громадянської культури індивідів, який позначається на їх соціальній позиції, суспільно-корисній діяльності, соціальній зрілості; брак виваженого підходу до впровадження громадянської освіти, зокрема, виховання активного, національно свідомого громадянина з критичним мисленням, власною позицією, демократичними цінностями тощо.

Висновки. Дослідження історичної ретроспективи соціальної ролі громад у наріжні етапи суспільного поступу українського народу та особливостей їх функціонування в сучасних умовах дає підстави зробити наступні висновки. Впродовж історії і сьогодні громада є суттєвим ресурсом розвитку суспільства, важливим інструментом впливу на процеси державотворення, ме-

ханізмом культурно-цивілізаційної ідентифікації народу. Піднесення соціальної ролі громади в сучасних умовах є адекватною відповіддю на посилення тенденцій глобалізації, загострення протистояння між безмежною індивідуальною свободою і надмірним соціальним контролем, зростання соціальної напруги. У широкому розумінні громада сприяє демократизації суспільного життя, активізації соціальної взаємодії громадян, формуванню суспільного вибору та визначенню напрямків поступу, створюючи для цього необхідні умови, використовуючи відповідні засоби та здійснюючи заходи.

Література

1. Енциклопедія українознавства: Словникова частина. – Париж - Нью-Йорк : Молоде життя, 1955. – Т. 1. – С. 1-400. – Т. 2: Перевидання в Україні. – Львів, 1993.
2. Історія української культури : в 5-ти томах. – Київ : Наукова думка, 2003. – Т. 3. – 1248 с. – С. 1118.
3. Шайгородський, Ю. Ж. та ін. Влада і суспільство: діалог через громадські ради: монографія / Шайгородський Ю. Ж., Андрійчук Т. С., Дідух А. Я. [та ін.]; за заг. ред. Шайгородського Ю. Ж. – К. : ПАЛІВОДА А. В., 2011. – 148 с. – С. 15.
4. Історія української культури : в 5-ти томах. – Київ : Наукова думка, 2003. – Т. 3. – 1248 с. – с. 241.
5. Галушко, О. Магдебурзьке право в Чернігові / О. Галушко // Сіверянський літопис. – 1995. – № 6. – С. 98-99.
6. Історія української культури : в 5-ти томах. – Київ : Наукова думка, 2003. – Т. 3. – 1248 с. – с. 118.
7. Лившин А. Я. Власть и общество : диалог в письмах / А. Я. Лившин, И. Б. Орлов. – Москва : РОССПЭН, 2002. – С. 175–189.
8. Цветков, В. В., Кресіна, І. О., Коваленко А. А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні : політико-правові детермінанти : монографія. – Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 568 с.
9. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні : аналіт. доп. / А. В. Єрмолаєв [та ін.]. – Київ : НІСД, 2012. – 48 с.
10. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / авт.: А. Садовенко, Л. Масловська, В. Середя, Т. Тимочко. – 2 вид. – К.; 2011. – 392 с.

References

1. *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna [Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary part].* (1955). (Vols.1-2). Paris, New-York, Lviv: Molode zhyttia [in Ukrainian].
2. *Istoriia ukrainskoi kultury [The History of the Ukrainian Culture].* (2003). (Vols.1-5). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Shaihorodskiy, Yu. Zh., Andriichuk, T. S. & Didukh, A. Ya. (2011). *Vlada i suspilstvo: dialoh cherez hromadski rady [Power and Society: Dialogue through Public Councils].* Kyiv: PALYVODA [in Ukrainian].
4. *Istoriia ukrainskoi kultury [The History of the Ukrainian Culture].* (2003). (Vols. 1-5). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
5. Halushko, O. (1995). *Mahdeburzke pravo v Chernihovi [Magdeburg Law in Chernihiv]. Siverianskyi litopys – The Syveryan Litopys, 6, 98-99 [in Ukrainian].*
6. *Istoriia ukrainskoi kultury [The History of the Ukrainian Culture].* (2003). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
7. Lyvshyn, A. Ya. & Orlov, Y. B. (2002). *Vlast i obshchestvo: dialog v pismakh. [Power and Society: Dialogue in Letters].* Moscow : ROSSPEN [in Russian].
8. Tsvietkov, V. V., Kresina, I. O. & Kovalenko, A. A. (2003). *Suspilna transformatsiia i derzhavne upravlinnia v Ukraini: polityko-pravovi determinanty [Social Transformation and Public Administration in Ukraine: Political and Legal Determinants].* Kyiv: Publishing House "In Yure" [in Ukraine].
9. Yermolaiev, A. V. (2012). *Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini [On the State of Development of Civil Society in Ukraine].* Kyiv : NISD, 2012
10. Sadovenko, A., Maslovska, L., Sereda, V. & Tymochko, T. (2011). *Stalyi rozvytok suspilstva [Sustainable Development of the Society].* Kyiv [in Ukrainian].

Надійшла 15.05.2018

Бібліографічний опис для цитування:

Сила, Т. І. Соціальна роль українських громад: історія та сучасність / Т. І. Сила, В. Г. Сила // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2018. – № 1 (11). – С. 79-85.